

BEATA BANASZEK

Gdynia

Ogniwa z dziejów duszpasterstwa w polskich formacjach granicznych

Streszczenie: Dzieje polskiego duszpasterstwa wojskowego sięgają początków państwowości polskiej. W zorganizowanej formie, w tym w odniesieniu do formacji ochraniających granice państwa, funkcjonuje ono od czasu odzyskania niepodległości w 1918 r. Specyfika duszpasterstwa wojskowego wynika z faktu, że jest ono realizowane wobec żołnierzy, którzy tworzą raczej zamkniętą strukturę zawodową. Służba w wojsku naznaczona jest nierzadko stresogennymi sytuacjami. Kapelani muszą uwzględnić szczególną sytuację w jakiej znajdują się wojskowi i ich rodziny. Punktem odniesienia dla ich pracy duszpasterskiej jest dewiza Wojska Polskiego: Bóg, Honor, Ojczyzna. Zawartą w niej treść kapelani powinni potwierdzać osobistym przykładem i zaangażowaniem.

Słowa kluczowe: duszpasterstwo wojskowe, Straż Graniczna, Kościół ewangelicko-augsburski, Kościół grekokatolicki, Kościół prawosławny, Kościół rzymskokatolicki.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości służba w odrodzonym państwie nie należała do łatwych. Doświadczenia polskich oddziałów wojskowych z okresu I wojny światowej wskazywały na pozytywny wpływ kapelanów na morale żołnierzy. W okresie międzywojennym istniało 14 formacji granicznych¹. Jedną z pierwszych, która posiadała własnych duszpasterzy, była Straż Graniczna (SG; 1918-1919)². Wg archiwalnych informacji w rozkładzie zajęć Szkoły Podoficerskiej Straży Granicznej znajduje się zapis o nauce religii w wymiarze 1 godziny tygodniowo³. W ówczesnej SG służbę duszpasterską pełnili przede wszystkim tzw. kapelani pomocniczy, a więc proboszczowie lub wikariusze z parafii terytorialnych, na terenie których stacjonowały jednostki graniczne⁴.

¹ J. Prochwicz, Z. Kępa, *ABC formacji granicznych II Rzeczypospolitej*, „Problem ochrony granic” 2003, nr 23.

² *Tymczasowy Dekret w sprawie utworzenia Straży Granicznej*, Monitor Polski Nr 4, poz. 254, z dn. 20 grudnia 1918 r.

³ Z. Kępa, J. Prochwicz, *Duszpasterstwo w formacjach granicznych II i III Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Historia duszpasterstwa wojskowego na ziemiach polskich*, red. J. Ziółek i in., Lublin 2004, s. 445-475.

⁴ *Tamże*.

Najaktywniej duszpasterstwo wojskowe funkcjonowało w Korpusie Ochrony Pogranicza (KOP; 1924–1939). Posługą kapłańską zajmowali się kapelani lub starsi kapelani wojskowi przydzieleni do dowództw brygad KOP⁵. Pod względem służbowym i administracyjnym podlegali oni dowódcom brygad. Natomiast w kwestiach duszpasterskich, w tym związanych z prowadzeniem ksiąg, zależni byli od Kurii Biskupiej Wojska Polskiego (WP) za pośrednictwem szefów duszpasterstwa Okręgów Korpusów, na terenie których mieli stałe siedziby. W brygadach KOP, gdzie warunki terenowe utrudniały pracę kapelanów wojskowych, na wniosek dowódcy brygady KOP, powoływani byli przez Kurie Biskupią WP, kapelani pomocniczy rekrutujący się z miejscowego duchowieństwa⁶. Dowódca KOP zatrudniał kapelanów jako pracowników kontraktowych na wolnym etacie sierżantów lub starszych sierżantów. W tych wypadkach kapelani pomocniczy podlegali pod względem służbowym i administracyjnym dowódcom odnośnych batalionów KOP, a pod względem „fachowym” zależni byli od stałego kapelana brygady⁷. Z rozkazów dziennych Dowódcy KOP wynika, że w latach 1924–1939 posługę duszpasterską pełniło 12 kapelanów zawodowych i ok. 70 kapelanów pomocniczych⁸. Zasoby archiwalne Straży Granicznej nie zawierają dokumentów informujących o przebiegu pracy kapelanów. Istnieją natomiast zapisy świadczące o docenieniu zasług kapelanów, m.in. o odznaczeniu Złotym Krzyżem Zasługi ks. Ludwika Tyszko oraz odznaką KOP ks. Dominika Milewskiego i ks. Józefa Dominiaka⁹.

W czasach PRL za ochronę granic odpowiedzialne były Wojska Ochrony Pogranicza (WOP), powołane rozkazem Naczelnego Dowódcy WP z dn. 13 września 1945 r. Sprawami dotyczącymi duszpasterstwa w wojsku kierował generalny dziekan, pełniący funkcje administracyjne z ramienia Ministerstwa Obrony Narodowej (MON)¹⁰. Działalność duszpasterstwa wojskowego ograniczała się wyłącznie do posługi liturgicznej w kościołach garnizonowych, które usytuowane były poza jednostkami wojskowymi. Nie odprawiano regularnych nabożeństw dla wojska. Chodzenie do kościoła w mundurze, ochrzczanie dziecka lub jego przystąpienie do I komunii św. groziło wstrzymaniem awansu. Oficerowie polityczni sporządzali listy rodzin praktykujących wojskowych.

W wyniku przemian i transformacji ustrojowej WOP został rozformowany w dn. 16 maja 1991 r., a w jego miejsce utworzono SG, jako formację typu policyjnego o charakterze prewencyjnym, powołaną do ochrony granic Polski¹¹.

⁵ Archiwum Straży Granicznej, sygn. 541.1061, *Pokojowy stan liczebny formacji KOP w 1925 r.*, „Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939”, n. 12.

⁶ Z. Waszkiewicz, *Duszpasterstwo w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Toruń 2000, s. 47.

⁷ *Tamże*.

⁸ Z. Kępa, *Kapelani formacji granicznych II Rzeczypospolitej Polskiej*, „Problem Ochrony Granic” 1998, nr 7, s. 127–134.

⁹ *Tamże*.

¹⁰ J. Krukowski, *Kościół i Państwo. Podstawy relacji prawnych*, Lublin 2000, s. 231.

¹¹ *Ustawa o Straży Granicznej z dnia 12 października 1990 r.*, Dz.U. Nr 78, poz. 462.

Od początku swojego istnienia SG była otwarta dla duszpasterstwa¹². Początkowo opiekę duszpasterską nad poszczególnymi komendami i strażnikami sprawowali księża diecezjalni lub kapelani wojskowi.

Na prośbę ministra spraw wewnętrznych Andrzeja Milczanowskiego i Komentanta Głównego SG płk. Jana Wojcieszczuka biskup polowy gen. dyw. Sławoj Leszek Głódź oddelegował z Korpusu Księży Kapelanów Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego pierwszego kapelana do posługi duszpasterskiej SG z siedzibą w Kętrzynie. W krótkim czasie mianowani zostali następni księża kapelani WP do poszczególnych Oddziałów SG i Centralnego Ośrodka Szkolenia SG w Koszalinie.

W latach 1993–1994 zostali powołani do służby w SG na etacie pracownika cywilnego następujący duchowni¹³:

- ks. Zbigniew Kępa (Nowy Sącz);
- ks. Mieczysław Jackowiak (Lubań);
- ks. dr Sławomir Kawecki (Graniczny Punkt Kontroli Warszawa-Okęcie);
- ks. Krzysztof Gromek (Chełm);
- ks. Andrzej Gut (Przemyśl);
- ks. Stefan Dmoch (Berżniki);
- ks. Lucjan Dolny (Koszalin);
- ks. Ryszard Preuss (Gdańsk).

W czasie późniejszym kapelanem SG został mianowany ks. Wojciech Warchoła.

17 czerwca 1994 r. bp Głódź powołał do istnienia Dekanat Straży Granicznej. Pierwszym dziekanem został ks. kpt Kazimierz Tuszyński¹⁴. Powołanie Dekanatu miało ważne znaczenie dla duszpasterstwa SG – wyłączało to duszpasterstwo ze struktur wojskowych i umożliwiała wypracowanie form i metod dostosowanych do charakteru służby funkcjonariuszy i pracowników formacji podlegających pod Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji.

W 1994 r. dekanat obejmował jedną parafię SG pw. św. Mateusza Ewangelisty oraz pięć ośrodków duszpasterskich¹⁵. W latach 1998–2000 trzy ośrodki duszpasterskie zostały przekształcone w następujące parafie:

¹² Z. Kępa, *Dziesięć lat posługi duszpasterskiej w Straży Granicznej*, „Nasza Służba” 2001, nr 9, s. 6–7. W artykule zaprezentowano ważniejsze wydarzenia duszpasterskie Dekanatu Straży Granicznej, jakie miały miejsce w latach 1991–2001. Nt. duszpasterstwa formacji granicznych istniejących przed obecną Strażą Graniczną zob. Z. Kępa, J. Prochwicz, *dz. cyt.*, s. 445–475.

¹³ Z. Kępa, *Rzymskokatolickie duszpasterstwo Straży Granicznej*, w: *Straż Graniczna w dwudziestoleciu 1991–2011*, opr. D. Krupa, Koszalin 2011, t. 2, s. 360.

¹⁴ Ks. Kazimierz Tuszyński (1949–) w 1970 r. wstąpił do Zakonu Ojców Kapucynów Prowincji Warszawskiej, następnie podjął studia w Wyższym Seminarium Duchownym Archidiecezji Lubelskiej. Święcenia kapłańskie przyjął w 1977 r. W 1993 r. został mianowany (pierwszym) kapelanem SG. W latach 1994–2009 był dziekanem SG.

¹⁵ Ośrodki Straży Granicznej istniejące w 1994 r.: Gdańsk-Nowy Port – Morski Oddział Straży Granicznej; Koszalin – Centralny Ośrodek Szkolenia Straży Granicznej; Lubań – Łużycki Oddział Straży Granicznej; Nowy Sącz – Karpacki Oddział Straży Granicznej; Warszawa – GPK Warszawa-Okęcie. Zob. *Schematyzm Ordynariatu Polowego 1994*, Warszawa 1994, s. 130–131.

- Parafia SG pw. bł. ks. kmdr. Władysława Miegonia w Chełmie;
- Parafia SG pw. św. Siostry Faustyny Kowalskiej w Koszalinie;
- Parafia SG pw. Wszystkich Świętych w Nowym Sączu¹⁶.

Oprócz parafii SG funkcjonowały również ośrodki duszpasterskie prowadzone przez kapelanów SG w Białymstoku, Gdańsku-Nowym Porcie, Lubaniu, Przemyśle, Raciborzu i Szczecinie, oraz dwa ośrodki obsługiwane przez kapelanów MON: w Kłodzku i Krośnie Odrzańskim¹⁷. W obecnym czasie Dekanat SG działa na podstawie porozumienia zawartego 2 maja 2007 r. pomiędzy komendantem głównym SG a biskupem polowym WP w sprawie organizacji i funkcjonowania katolickiego duszpasterstwa w SG¹⁸.

Porozumienie to określa zakres obowiązków kapelanów:

- organizowanie opieki duszpasterskiej dla funkcjonariuszy i pracowników Straży Granicznej oraz ich rodzin a także dla emerytów i rencistów formacji granicznych;
- organizowanie, przeprowadzenie i nadzorowanie zajęć z etyki normatywnej;
- organizowanie nabożeństw, w tym z okazji świąt SG i uroczystości państwowych;
- współdziałanie z komendantami oddziałów, ośrodków szkolenia i placówek SG w zakresie prowadzenia działalności oświatowo-wychowawczej wśród funkcjonariuszy i pracowników SG;
- współorganizowanie uroczystości patriotyczno-religijnych z udziałem funkcjonariuszy, pracowników SG i ich rodzin, a także emerytów i rencistów formacji granicznych;
- wyjazdy służbowe celem realizacji ww. oraz innych zadań z zakresu działalności duszpasterskiej;
- udział z funkcjonariuszami i pracownikami SG w pielgrzymowaniu na cmentarze wojenne i miejsca pamięci narodowej celem oddania hołdu bohaterom z formacji granicznych i bohaterom narodowym;
- zabezpieczenie logistyczne działalności duszpasterskiej¹⁹.

Poza Kościołem katolickim również inne kościoły otrzymały możliwość sprawowania opieki duszpasterskiej nad funkcjonariuszami i pracownikami SG. Należy do nich Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny, który już w latach 1919-1939 pełnił posługę wśród żołnierzy i oficerów WP wyznania prawosławnego²⁰. Po zatwierdzeniu przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej w dn. 4 lipca 1991 r. Ustawy o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego nastąpiło odrodzenie wojskowego duszpasterstwa

¹⁶ *Schematyzm Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego 2000*, Warszawa 2000, s. 355-360.

¹⁷ *Tamże*.

¹⁸ *Porozumienie między Komendantem Głównym SG i Biskupem Polowym WP w sprawie organizacji i funkcjonowania katolickiego duszpasterstwa w Straży Granicznej zawarte w dniu 2 maja 2007 w Warszawie*, http://www.ordynariat.pl/pl/139_627.html (odczyt z dn. 24 października 2011 r.).

¹⁹ *Tamże*.

²⁰ *Prawosławie w Polsce*, red. A. Radziukiewicz, Białystok 2000, s.78.

prawosławnego. Minister obrony narodowej Piotr Kołodziejczyk powołał z dn. 1 stycznia 1994 r. Prawosławny Ordynariat Wojska Polskiego. Na jego czele stoi Prawosławny Ordynariusz Wojska Polskiego. Jest nim biskup prawosławny, członek Św. Soboru Biskupów Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, który musi być jednocześnie obywatelem polskim²¹.

Kandydaturę na urząd ordynariusza przedstawia ministrowi obrony narodowej w imieniu Św. Soboru Biskupów Prawosławny Metropolita Warszawy i Całej Polski. Kandydaturę tę zatwierdza minister obrony narodowej²² w porozumieniu z premierem oraz prezydentem jako zwierzchnikiem Sił Zbrojnych RP. Ordynariusz obejmuje urząd po zatwierdzeniu nominacji. Po 1994 r. urząd sprawowało trzech ordynariuszy prawosławnych:

1. abp gen. bryg. prof. dr hab. Sawa Hrycuniak (1994-1998);
2. abp gen. dyw. dr Miron Chodakowski (1998-2010);
3. bp dr hab. Jerzy Pańkowski (2010-)²³.

Ordynariusz prawosławny stoi na czele diecezji wojskowej obejmującej terytorium Polski. Posiada prawa biskupa diecezjalnego, w tym władzę kanoniczną odnoszącą się do osób wchodzących w skład diecezji wojskowej²⁴.

Obecnie w Prawosławnym Ordynariacie WP posługę kapłańską pełni 25 kapelanów, z czego 18 przydzielonych jest do struktur MON. Ordynariat, zgodnie z decyzją Soboru Biskupów, roztoczył opiekę duchową również nad funkcjonariuszami SG.

Duszpasterstwo grekokatolickie SG funkcjonuje jako część Grekokatolickiego Dekanatu Wojska Polskiego, którym kieruje ks. płk Bogdan Miszczyszyn. Swoim zasięgiem obejmuje funkcjonariuszy, rencistów i emerytów WOP oraz SG, jak również ich rodziny na terytorium całej Rzeczypospolitej. Grekokatolicka parafia SG została utworzona 15 czerwca 2000 r., a jej oficjalne zatwierdzenie nastąpiło dekretem bp. Głódzia z dn. 1 kwietnia 2001 r. Jej siedziba znajduje się w Przemyślu w ramach Bieszczadzkiego Oddziału SG.

W chwili obecnej w SG służy dwóch grekokatolickich kapelanów. Podzielili oni terytorium Polski na dwie części – ks. Dariusz Gliniewicz obsługuje oddziały SG w części północnej, częściowo wschodniej oraz zachodniej, zaś ks. Jan Tarapacki oddziały stacjonujące w części wschodniej, południowo-wschodniej oraz południowej²⁵.

Najmłodszą strukturą duszpasterską jest Dekanat Ewangelicki SG. Duszpasterstwo ewangelickie w WP sięga dziejami okresu po I wojnie światowej, kiedy

²¹ A. Weremijewicz, *Dekanat Prawosławny Straży Granicznej*, w: *Straż Graniczna w dwudziestoleciu 1991-2011*, opr. D. Krupa, Koszalin 2011, t. 2, s. 379.

²² *Statut Prawosławnego Ordynariatu Wojska Polskiego (uchwalony przez Święty Sobór Biskupów dn. 28 grudnia 1992 r.)*, www.ordynariat.com (odczyt z dn. 26 października 2011 r.).

²³ A. Weremijewicz, *dz. cyt.*, s. 396.

²⁴ *Prawosławny Ordynariat Wojska Polskiego*, pl.wikipedia.org/wiki/Prawos%C5%82awny_Ordynariat_Polowy_Wojska_Polskiego (odczyt z dn. 26 października 2011 r.).

²⁵ J. Tarapacki, *Kościół Grekokatolicki w Straży Granicznej*, w: *Straż Graniczna w dwudziestoleciu 1991-2011*, opr. D. Krupa, Koszalin 2011, t. 2, s. 397-406.

to rozkazem z dn. 19 czerwca 1919 r. o stworzeniu w ramach Ministerstwa Spraw Wojskowych Sekcji Religijno-Wyznaniowej dla wyznań niekatolickich powołano Duszpasterstwo Ewangelickie²⁶.

Reaktywowanie w 1995 r. Ewangelickiego Duszpasterstwa Wojskowego stworzyło możliwości, aby posługą duszpasterską objąć również funkcjonariuszy służby kandydackiej i zawodowej SG²⁷.

Po przeprowadzonych konsultacjach przez Naczelnego Kapelana Ewangelickiego Wojska Polskiego ks. Jana Hause z Komendantem Głównym SG gen. bryg. Markiem Bieńkowskim, na wniosek Ewangelickiego Duszpasterstwa Wojskowego, Wysoki Konsystorz Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP rekomendował dn. 19 marca 1998 r. ówczesnego wikariusza parafii ewangelicko-augsburskiej w Cieszynie ks. Kornela Undasa na stanowisko kapelana w jednostkach SG.

Obecnie chętnie zadaje się pytanie o sensowność posługi kapelana w szeregach wojska. Podstawowym obowiązkiem kapelana jest głoszenie Słowa Bożego. Wypełniając to zadanie kapelan powinien uwzględnić specyfikę problemów, z którymi spotykają się funkcjonariusze, zapoznając ich z zasadami życia chrześcijańskiego. Powinien także kształtować ich świadomość moralną, ucząc dostrzegać różnicę pomiędzy dobrem a złem. Zrozumienie potrzeb duchowych drugiego człowieka, pokora i spokój, to oczekiwany styl posługi duszpasterskiej wśród ludzi munduru. Kapelan powinien wspierać tych, którymi się opiekuje, w rozwoju pozytywnych cech charakteru, takich jak uczciwość, rzetelność i obowiązkowość. Dzięki jego posłudze noszący mundur powinni pamiętać o swej godności odbijającej istotę samego Boga (por. Rdz 1,26-27), kapelan zaś nie powinien zapominać, że są oni nie tylko chrześcijanami, ale przede wszystkim ludźmi.

Literatura

Archiwum Straży Granicznej, sygn. 541.1061.

Kępa Z., *Dziesięć lat posługi duszpasterskiej w Straży Granicznej*, „Nasza Służba” 2001, nr 9.

Kępa Z., *Kapelani formacji granicznych II Rzeczypospolitej Polskiej*, „Problem Ochrony Granic” 1998, nr 7.

Kępa Z., *Rzymskokatolickie duszpasterstwo Straży Granicznej*, w: *Straż Graniczna w dwudziestoleciu 1991-2011*, opr. D. Krupa, Koszalin 2011, t. 2.

Kępa Z., Prochwicz J., *Duszpasterstwo w formacjach granicznych II i III Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Historia duszpasterstwa wojskowego na ziemiach polskich*, red. J. Ziółek i in., Lublin 2004.

²⁶ Józef Krzysztof Leśniewski herbu Gryf (1867-1921), generał major Armii Imperium Rosyjskiego, generał dywizji WP.

²⁷ K. Undas, *Dekanat Ewangelicki Straży Granicznej*, w: *Straż Graniczna w dwudziestoleciu 1991-2011*, opr. D. Krupa, Koszalin 2011, t. 2, s. 407.

- Krukowski J., *Kościół i Państwo. Podstawy relacji prawnych*, Lublin 2000.
- Pokojowy stan liczebny formacji KOP w 1925 r.*, „Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939”, n. 12.
- Porozumienie między Komendantem Głównym SG i Biskupem Polowym WP w sprawie organizacji i funkcjonowania katolickiego duszpasterstwa w Straży Granicznej zawarte w dniu 2 maja 2007 w Warszawie*, http://www.ordynariat.pl/pl/139_627.html (odczyt z dn. 24 października 2011 r.).
- Prawosławie w Polsce*, red. A. Radziukiewicz, Białystok 2000.
- Prawosławny Ordynariat Wojska Polskiego*, pl.wikipedia.org/wiki/Prawos%C5%82awny_Ordynariat_Polowy_Wojska_Polskiego (odczyt z dn. 26 października 2011 r.).
- Prochwicz J., Kępa Z., *ABC formacji granicznych II Rzeczypospolitej*, „Problem ochrony granic” 2003, nr 23.
- Schematyzm Ordynariatu Polowego 1994*, Warszawa 1994.
- Schematyzm Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego 2000*, Warszawa 2000.
- Statut Prawosławnego Ordynariatu Wojska Polskiego (uchwalony przez Święty Sobór Biskupów dn. 28 grudnia 1992 r.)*, www.ordynariat.com (odczyt z dn. 26 października 2011 r.).
- Tarapacki J., *Kościół Greckokatolicki w Straży Granicznej*, w: *Straż Graniczna w dwudziestoleciu 1991–2011*, opr. D. Krupa, Koszalin 2011, t. 2.
- Tymczasowy Dekret w sprawie utworzenia Straży Granicznej*, MP Nr 4, poz. 254, z dn. 20 grudnia 1918 r.
- Undas K., *Dekanat Ewangelicki Straży Granicznej*, w: *Straż Graniczna w dwudziestoleciu 1991–2011*, opr. D. Krupa, Koszalin 2011, t. 2.
- Ustawa o Straży Granicznej z dnia 12 października 1990 r.*, Dz.U. Nr 78, poz. 462.
- Waszkiewicz Z., *Duszpasterstwo w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Toruń 2000.
- Weremijewicz A., *Dekanat Prawosławny Straży Granicznej*, w: *Straż Graniczna w dwudziestoleciu 1991–2011*, opr. D. Krupa, Koszalin 2011, t. 2.

An Outline History of the Pastoral Care in the Polish Border Guard

Summary

The history of the pastoral care for the Polish military is going back to the beginning of the Polish state. However the organized pastoral care started its existence after Poland regained its independence in 1918. The border units, which were responsible for security and stability of the internal state, were appointed chaplains for pastoral ministry. Trying to determine what is the military pastoral care we stressed its specific form. Ordinary pastoral tasks conducted among soldiers due to a hermetic structure of military institutions, from being born in this situation, stress, tension and interpersonal and personal problems. A Chaplain should take into account the unique character of the

military service and especially problems faced by the officers, acquainting them with the principles of Christian life. Chaplains should remember the motto of the Polish military: God, Honor, Fatherland and they should lead the soldiers by their own example.

Keywords: armed forces pastoral care, Border Guard, Evangelical Church of the Augsburg Confession, Orthodox Church, Roman Catholic Church, Ukrainian Greek Catholic Church.